

Қажахмет Д.Қ., п.ғ.м. Бегежанова Р.К.

А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қазақстан

ЦЕРЕБРАЛЬДЫ САЛ АУРУЫНА ШАЛДЫҚҚАН БАЛАЛАРДА ГРАФИКАЛЫҚ ДАҒДЫЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Графомоторлық шеберлік – бұл жазбаша дыбыстар мен олардың қосылыстарын бейнелеуге мүмкіндік беретін жазу қолының белгілі бір таныс позициясы мен қозғалысы. Дұрыс қалыптасқан графомоторлық шеберлік әріптерді анық, әдемі, тез жазуға мүмкіндік береді. Дұрыс қалыптаспаған графомоторлық шеберлік жазу қиындықтарының жиынтығын тудырады: ұқыпсыз, түсініксіз қолжазба, баяу жазу.

Бастапқы жазуды оқытудағы шешуші термин – графика. Лингвистикалық тұжырымдамада «графика» деп жазылған немесе басылған белгілердің, әріптердің контуры түсініледі. Әр түрлі авторлардың зерттеулерінде жазуды игеру дағдылары «графомоторлық шеберлік», «қарапайым графикалық шеберлік», «негізгі графикалық дағдылар», «негізгі графикалық қозғалыстар», «графикалық дағдылар», «моторлы жазу дағдылары» ретінде белгіленеді. «Графикалық шеберлік» ұғымы жазбаша немесе баспа әріптерінің контурын қамтитын лингвистиканың бөлімі ретінде графикалық барлық мазмұның қамтиды [1, 6.512].

Ауыр моторлық бұзылулары бар балаларда графомоторлық дағдыларды дамыту процесі баланың мақсатты оқытудағы әрекеттері мен іс – әрекеттерін кезең-кезеңімен игеру ретінде қарастырылады, оның барысында графикалық іс-әрекеттің мақсаттары біртіндеп күрделене түседі, әлеуметтену, қарым-қатынас және әлеуметтік-мәдени құндылықтармен танысу құралына айналады, тұлғаның қызмет субъектісі ретінде әлеуметтік бейімделуі басталады.

Церебральды сал ауруы бар балаларда графомоторлық дағдыларды тиімді қалыптастыру үшін мамандардың әдістері мен ұсыныстарын қарастырайық. Бірқатар психологтар мен мұғалімдердің жұмысын талдай отырып, А. Н.

Давидчук, Т.Н. Доронова, Т. с. Комарова, З. В. Лиштван, Б. А. Сазонтьев және т. б. өнімді іс-әрекеттермен айналысу өзін-өзі реттеудің қалыптасуына жалпы оқу қабілеті ретінде әсер етуі мүмкін деп болжауға болады [2, б.59-66]. Сурет салу процесі, мысалы, кинестетикалық сезімдермен, қолдың бұлшықет-артикулярлық жұмысымен, визуалды-моторды үйлестіру механизмімен тығыз байланысты, бұл жазудың толық қызметі үшін маңызды. Сурет салу, модельдеу, қолдану, конструктивті іс-әрекет бір жағынан эмоционалды-еріктік саланың, ойлаудың ерекшеліктерін бағалауға мүмкіндік береді, екінші жағынан қиялдың, есте сақтаудың, зейіннің, сөйлеудің, ұсақ моториканың дамуына ықпал етеді, сонымен қатар үлгіні талдау және оның қызметінің нәтижесін онымен байланыстыру қабілетін қалыптастырады. жазу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Церебральды сал ауруы бар балада жазу үшін қажетті негізгі моториканы қалыптастыру қажет. Мұндай дағдылардың негізі жалпы және ұсақ моториканың әдеттегі дамуы болып табылады, ол үшін емдік гимнастика, өзіне - өзі қызмет көрсету дағдылары, өнімді қызмет-сурет салу, модельдеу, жобалау, кесу және т. б. қолданылады.

Церебральды сал ауруы бар науқастарда графикалық-моторлық функцияны сәтті қалыптастыру дефектолог, логопед, мұғалім (тәрбиеші) және жаттығу терапиясы нұсқаушысының арнайы келісілген қызметі жағдайында ғана мүмкін болады. Церебральды сал ауруы бар балаларда графомоторлық дағдыларды қалыптастырудағы қиындықтар, ең алдымен, қолдың ұстап тұру функциясының қалыптаспауынан немесе бұзылуынан туындайды, бұл өз кезегінде тұтқаны ұстап тұру әдісін қалыптастыруды қамтамасыз етеді. Қолдың бұлшық еттері мен қаңқа бұлшықеттерінің тонусының бұзылуы, гиперкинез жазудың мотор актісіне негізделген микро қозғалыстардың ағымын бұзады. Осыған байланысты қолды жазуға жеке дайындау, дәйекті жаттығу және жазудың моторикасын бекіту қажет.

Жұмыстың маңызды кезеңі-жазу кезінде тиісті позаны үйрету. Бұл жағдайда келесі мәселелерді шешу қажет:

✓ бұлшықет тонусының бұзылуы және гиперкинездің қарқындылығы минималды болатын қалыпты, «рефлекс-тыйым салатын» позицияларды таңдау;

✓ баланың аяқтары мен басын бекітуге арналған арнайы құрылғыларды қолдану;

✓ жазу кезінде жалпы қалыпты пысықтау және бастың орташа жағдайын, қолдың қатаң белгіленген жағдайында бұрылыстар мен қисаюларды үйрету;

✓ әр түрлі бағытта қолдың қозғалысын визуалды бақылауды дамыту.

Қолды жазуға дайындау мыналарды қамтиды:

✓ саусақтардың әртүрлі қимылдарын орындауға үйрету, қол мен қол саусақтарының қозғалыстарын үйлестіру;

✓ саусақтар мен қолдардың оқшауланған қимылдарын ойнату және жаттықтыру;

✓ заттардың мөлшеріне, икемділігіне, салмағына және басқа да қасиеттеріне қарай дұрыс сараланған қармауды қалыптастыру;

✓ затты ұстаған кезде және онымен әртүрлі манипуляциялар кезінде оң қолдың еркін қозғалысын дамыту;

✓ альбомдағы бояуға малынған саусағыңызбен «хат» - қол қимылдарын дамыту үшін гимнастикалық жаттығулар кешенін өткізуге [3, б.15-17].

Церебральды сал ауруы бар балалардағы кеңістіктік көріністердің бұзылуы параққа, сызыққа, торға бағыттауды, сондай-ақ дыбыстық фонемалардың уақыттық тізбегін сызбалардың сызықтық тізбегіне аударуды қиындатады. Баланың графикалық шеберлікке ие болуы үшін ол әріптің графикалық бейнесін саналы түрде игеруі керек, ол қандай элементтерден тұрады, қандай кеңістіктік-сандық қатынастарда бұл элементтер әр әріпке біріктірілген және жұмыс жолына қатысты қалай орналасады.

Осыған байланысты балалармен түзету жұмыстары кеңістіктік қабылдауды дамытудың барлық бағыттары бойынша жүргізілуі керек:

объектілердің қашықтығына бағдарлау, объектілердің кеңістіктік белгілерін ассимиляциялау, объектілер мен суреттердің кеңістіктік қатынастарын түсіну және т.б. бұл жағдайда балалардағы кеңістіктік көріністердің даму деңгейі ескерілді.

Церебральды сал ауруы бар балалардың графикалық-моторикалық дағдылары мұғалімдер балаларды дамыту үшін қолданатын қарапайым графикалық дағдыларды игеру мүмкіндіктерін зерттеуден басталады (контурларды бояу, нүктелер, нүктелер сызықтары, трафареттер, контурлар, люктер және басқа да жаттығулар). Церебральды сал ауруы бар балаларға арналған тапсырмалардың айырмашылығы-сурет элементтерін едәуір азайту, бөлшектерді жеңілдету, олардың санын минимумға дейін азайту. Саусақтарды қарындаш ұстауға үйрету өте ұзақ уақытты қажет етеді. Бірақ ең ауыр жағдайларда баланы өзінің моторикасының бұзылуына байланысты бейімделу әдісі ретінде өзі таңдаған тәсілмен қарындаш алуға үйрету жеткілікті [4].

Графомоторлық дағдыларды қалыптастыру үшін Т.Ф. Воронскаяның үш жазуында жазылған әріптерді жазу әдісін қолдана аласыз, олардың әрқайсысы жалпы элементпен біріктірілген әріптер тобының жазуын зерттеуге арналған [5]. Т.Ф. Воронская бойынша жазуды оқытудың негізгі принциптері мыналарды қамтиды:

- баланың жас және психофизикалық мүмкіндіктерін есепке алу;
- бала психикасының барлық салаларын іс-әрекетке тарту;
- ақылға қонымды талаптармен бірге балаға құрмет көрсету;
- уәждемелік саланы дамыту;
- оң эмоциялық көңіл-күйді қалыптастыру, оқу жұмысының дағдыларын қалыптастыру;
- көрнекілік, ойындарды пайдалану; жүйелілік;
- оқытудың барлық кезеңдерінде санитарлық-гигиеналық нормаларды сақтау;
- жазудың негізгі алгоритмін түсіндіру, бір әріптің екіншісіне қабаттасуын болдырмау үшін әріптерді қатаң тігінен жазу.

Жақсы моториканың сәтті жазылуына қажетті деңгейге жету, қолдың манипуляциялық функциясының бұзылуын, әлсіздікті, қозғалыстардың дәл еместігін, олардың көлемін шектеуді және үйлестірудің өте төмен деңгейін жеңу үшін ұсақ моториканы қалыптастыратын, дамытатын және жетілдіретін жаттығулар жүйесі қолданылады. Жаттығулар, бір жағынан, динамикалық және эмоционалды жағымды болуы керек, екінші жағынан, қатаң мөлшерленген және баланың шамадан тыс жүктелуіне, шамадан тыс жұмыс істеуіне жол бермеуі керек [6].

Қорыта келетін болсақ, церебральды сал ауруы бар балаларда графомоторлық дағдыларды қалыптастырудың түзету және дамыту бағдарламасы арнайы жағдайларды ескере отырып клиникалық түрін, бұзылыстың ауырлық дәрежесін және зақымданудың сыртқы факторын ескеру; құрылымдық қызметтің негізгі компоненттерін қалыптастыру үшін дайындық кезеңін енгізу; бұлшықет тонусын, тыныс алуды қалыпқа келтіру, қолдың функционалдығын кеңейту үшін арнайы жаттығулар жүйесіне енгізу; сабақ кезінде арнайы жабдықты пайдалану тиімді. Бірақ, ең алдымен, церебральды сал ауруы бар балаларға арнайы ұйымдастырылған психологиялық, педагогикалық және медициналық-әлеуметтік көмек қажет екенін ескеру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Краткий психологический словарь/ Под ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Инфра-М, 2005. – 512 б.
2. Кузнецова Г.В. Система изучения графических навыков у детей с церебральными параличами дошкольного возраста //Коррекционная педагогика. – 2004. – №1(3). – Б.59-66
3. Агаркова Н.Г. Основы формирования графического навыка у младших школьников // Начальная школа. – 2009. – №4. – Б. 15-17.
4. Шипицына Л.М., Мамайчук И.И. Психология детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата. - М., 2004.
5. Воронская Т.Ф. Обучение письму детей с проблемами в развитии: Методическое руководство к прописям. – М.: Книголюб, 2006. – 40 б.
6. Финни Н. Ребенок с церебральным параличом. - М., 2001